

ÆLDRE STILLER IKKE UBLU KRAV TIL DET OFFENTLIGE

Eigil Boll Hansen, Merete Platz

I artiklen diskuteres resultater af en undersøgelse, der har sigtet mod at belyse holdninger til den enkeltes ansvar for sig selv og sin familie, når det drejer sig om ældre. Hvad synes de ældre selv er ret og rimeligt, dvs. hvilke forventninger har man til hjælp og bistand fra familie, det offentlige og andre? Hvad synes ældres familie, politikere og ansatte i kommunerne samt repræsentanter for frivillige organisationer mv. er ret og rimeligt? Undersøgelsens resultater er publiceret i rapporten »Den ældre har brug for hjælp. Hvem bør træde til?«¹ Undersøgelsen er finansieret af Socialministeriet og gennemført i et samarbejde mellem AKF (Eigil Boll Hansen), Socialforskningsinstituttet (Elinor Colmorten og Merete Platz) samt Institut for Serviceudvikling (Birgitte Rønnow og Stine Pedersen).

Docent Eigil Boll Hansen, cand. oec. og seniorforsker Merete Platz, mag. scient. soc. er begge erfarne ældreforskere, som i en lang årrække har undersøgt ældres forhold såvel som ældrepolitiske problemstillinger.

Gerontologi og samfund 2004; 20, 1: 14-16

ÆGTEFÆLLER

Den sociale lovgivning har som udgangspunkt, at borgeren i første række har et ansvar for sig selv og sin familie. For ældre betyder det især et ansvar for sig selv og en eventuel ægtefælle. Spørgsmålet er, om det afspejler sig i tilkendegivelser fra ældre, pårørende og andre aktører, som her er kommunalpolitikere, kommunalt ansatte samt repræsentanter fra frivillige organisationer og interesseorganisationer?

Svaret er, at det gør det. Det viser sig bl.a. ved, at når ældre, der har brug for hjælp, har en ægtefælle, så er det holdningen blandt langt de fleste ældre, pårørende og andre aktører, at ægtefællen bør træde til. Det er dog mere udtalt, når det er en gift mand, end når det er en gift kvinde, der har brug for hjælp. Heri ligger uden tvivl en bedømmelse af kvinder og mænds evner til og interesse i

at klare de huslige opgaver. Kommunen skal altså først træde til, når husstanden ikke selv kan klare opgaverne. Ældres bevidsthed om eget ansvar viser sig også ved, at mange mener, at kommunen skal træde til med hjælp til praktiske opgaver i husholdningen, når det gælder ældre i almindelighed, mens færre selv vil henvende sig til kommunen ved behov for hjælp.

Der er grænser for, hvad ældre skal udsætte sig for, idet et flertal blandt de ældre mener, at også ældre, som kun med meget besvær kan klare rengøring, skal have ret til hjemmehjælp. Men der skal være et egentligt hjælpebehov for at kunne få offentlig hjemmehjælp, og man skal ikke have ret til hjemmehjælp, bare fordi man har nået en vis alder.

FAMILIE OG VENNER

Hverken de ældre selv eller deres pårørende mener, at familie, venner og naboer skal pålægges et ansvar, når det drejer sig om at hjælpe ældre med praktiske opgaver eller personlig pleje. Det gør derimod de andre aktører, som forventer, at familien hjælper med praktiske opgaver, og at kommunen først bør træde til, når ægtefællen, familien eller andet netværk ikke kan klare opgaverne længere. Der kan således spores en modsætning mellem de ældre og deres pårørende på den ene side og aktørerne på den anden side. Det kan bunde i en forskellig bedømmelse af de faktiske muligheder, som afhænger både af familiens tid og nærvær, og af ældres og deres families ønsker til at ældre i det daglige er afhængig af hjælp fra deres børn. Mange ældre får hjælp fra deres børn og sætter pris på det, men ikke i et omfang, så der bliver tale om et afhængighedsforhold.

Familie og venner eller naboer har ifølge de fleste ældre, pårørende og aktører et ansvar for at træde til, når det drejer sig om opgaver, der forudsætter et vist tillidsforhold, fx at ordne pengesager, at hæve penge i banken og at bistå med henvendelser til offentlige myndigheder. Dette gælder især, når det drejer sig om enlige ældre, og er selvfølgelig underforstået, at de har familie. Der er her tale om opgaver, som forekommer mindre hyppigt, som er mindre tidskrævende, og som derfor er mere overkommelige for familien. Derudover kommer der, som nævnt, i dette tilfælde et tillidsforhold ind i

billedet, og det er naturligt at henvende sig til nærtstående med sådanne sager.

KOMMUNEN

Ældres og deres pårørendes holdninger er, at kommunen først og fremmest skal hjælpe med praktiske ting i husholdningen: rengøring, tøjvask, madlavning og indkøb. Dog ikke nødvendig vinduespudding, som jo heller ikke i dag er omfattet af det offentlige praktiske bistand, men må klares på anden vis. Ældre vil også selv søge hjælp hos kommunen til de praktiske opgaver i husholdningen. Det er ifølge de ældre også kommunens ansvar at træde til over for enlige med omfattende funktionsnedsættelse, fx enlige ældre der har behov for hjælp til at komme op og i seng, enlige der er forvirrede på grund af demenssygdom og enlige i kørestol.

Der er kun et fåtal af de ældre, som mener, de ældre skal købe sig til privat hjælp til praktiske opgaver i hjemmet, når der ses bort fra vinduespudding. Alligevel er der 64% af de ældre, som mener, at ældre, som har råd, selv bør være med til at betale for den praktiske hjælp, de får fra kommunen. Der er altså forskel på at mene, at det helt skal overlades til den enkelte ældre selv at købe sig til privat hjælp, og at mene, at ældre, som har råd, bør være med til at betale for den praktiske hjælp.

Forventningerne til det offentlige service overstiger således ikke det niveau, som det offentlige kan tilfredsstille. Ældre og deres pårørende formulerer ikke i denne undersøgelse forventninger til hjælp fra det offentlige, som ikke i dag er en del af de fleste kommuners tilbud om praktisk bistand. Det kan være et resultat af, at der igennem de senere år har været en stor grad af fokusering på, hvilken hjælp det offentlige er forpligtet til at yde sine ældre borgere. Ældre, der ikke selv modtager kommunal hjælp, har dog næppe selv fået detaljeret information om kommunens afgrænsning af den hjælp, der gives. Mange ældre kender dog sikkert andre ældre, der får eller har fået hjælp fra kommunen, og bedømmer mulighederne ud fra dette kendskab.

Undersøgelsen siger ikke noget om forventningerne til standarden af den praktiske bistand, som kommunerne i dag tilbyder (fx hvad hjælp til rengøring bør omfatte).

Docent Eigil Boll Hansen
AKF
Nyropsgade 37
1602 København V
ebh@akf.dk

ÆLDREBOLIGER

Kommunen har ifølge de ældre i mange tilfælde et ansvar for at hjælpe med at finde en anden bolig, når der er brug for det. Knap halvdelen af de ældre vil selv søge hjælp hos kommunen, hvis de får brug for en anden bolig. Det kan skyldes, at de interviewede alle er over 76 år, og at mange derfor tænker på, at det er en særligt indrettet bolig, de vil få brug for, hvis de skal flytte. Kommunen bør i øvrigt ikke være for restriktiv over for ældre, der søger en mere egnet bolig. Et stort flertal af de ældre mener, at ældre bør have ret til en bolig, der er særligt egnet for ældre, når de selv føler, der er behov for det. Denne meget »krævende« holdning, genfindes ikke ved andre typer af behov. Forklaringen kan være, at ældre har svaret ud fra, at de i stor udstrækning sætter pris på deres bolig og så vidt muligt ønsker at blive boende, så når man beslutter sig for at opgive sin bolig og flytte til en anden, så er det begrundet i væsentlige ulemper ved den bolig, man har.

FRIVILLIGE

Drejer det sig om at føle sig ensom eller have lyst til at komme i gang med en fritidsaktivitet, har de ældre selv ansvaret for at løse problemet. De fleste ældre vil ikke henvende sig til kommunen og mener ikke, at kommunen skal træde til, hvis ældre alene har behov for at snakke. Kommunen tillægges dog et vist ansvar over for ældres sociale aktivitet, idet det er en gennemgående holdning, at kommunen bør hjælpe fx enlige i kørestol med at komme ud til en aktivitet.

Ældre tillægger stort set ikke frivillige organisationer noget ansvar for at hjælpe ældre i forskellige situationer. Frivillige or-

ganisationer indgår således ikke i ældres bevidsthed som en hjælpekilde, der kan spille nogen betydelig rolle. Derimod mener de pårørende og andre aktører, at de frivillige godt kunne spille en større rolle, specielt i forhold til social kontakt og at gå tur. Der peges på, at kommunen bør formidle kontakten, idet de ældre på grund af fordomme er tilbageholdende med at kontakte de frivillige organisationer, mens de frivillige organisationer på den anden side har brug for kommunens støtte til at informere om mulighederne.

FORSKEL PÅ ÆLDRE

Vi forventede på forhånd, at den ældres egen situation ville have indflydelse på holdningen til, hvem der bør træde til med hjælp. Vi kan da også konstatere at:

- *Ældre som har mange ressourcer i form af, at de har et godt helbred, at de har det psykisk godt, at de ikke modtager hjemmehjælp, at de har en erhvervsuddannelse, at de har gode sociale kontakter, at de bor tæt på deres børn, og at de deltager i en fritidsaktivitet, i højere grad svarer, at de vil få hjælp fra familie og venner eller naboer eller købe sig til hjælp.*
- *Ældre som har færre ressourcer, hvilket vil sige, at helbredet ikke er helt så godt, at de ofte er bekymret, at de modtager hjemmehjælp, at de ikke har en erhvervsuddannelse, at de ikke har børn i nærheden, og at de ikke deltager i fritidsaktiviteter, i højere grad peger på kommunen som ansvarlig for at hjælpe ældre.*

Vi forventede også på forhånd, at der ville være forskel på de ældres holdninger, afhængig af, hvor de bor i landet, dvs. afhængig af om de ældre bor i byer eller på landet, eller om de bor i tætbefolkede eller tyndt-befolkede områder. Der kan imidlertid ikke konstateres de store forskelle i ældres holdninger, og kun i nedenstående tilfælde har der kunnet konstateres forskelle:

- *Huslige opgaver*, hvor ældre i landkommunerne i mindre grad nævner kommunen som ansvarlig og i højere grad nævner familie til forskel fra ældre, som bor i bykommuner.
- *Køb af hjælp*, hvor ældre i landkommuner og tyndt befolkede områder i højere grad vil købe sig til hjælp end ældre i bykommuner og tætbefolkede områder.
- *Komme udendørs*, hvor ældre i landkommuner og tyndtbefolkede områder i mindre grad nævner kommunen end ældre i bykommuner og tætbefolkede områder.

AFLASTNING AF DET OFFENTLIGE

Danmark er det land i verden, hvor flest ældre modtager offentlig gratis hjemmehjælp. Med udsigten til, at andelen af ældre stiger i fremtiden, at det bliver sværere at rekruttere hjemmehjælpere, og som nogle hævder, at de nye generationer af ældre vil blive mere krævende, er det relevant at belyse forventninger til og muligheder for at trække på andre ressourcer end det offentlige, når det drejer sig om at hjælpe ældre, som har brug for hjælp.

Aktører fra kommunerne forventer, at de pårørende i højere grad tager et ansvar for deres ældre familiemedlemmer, hvorfor der kan ses en modsætning mellem forventningerne hos de ældre og deres pårørende på den ene side og det offentlige på den anden side. Kommunernes folk har tilsyneladende nogle forventninger, det bliver vanskeligt at omsætte i praksis.

En øget offentlig udgift som følge af, at der i fremtiden bliver flere ældre med behov for hjælp, og dermed også flere, som vil søge offentlig hjælp, kunne reduceres ved, at ældre, som har råd, selv betaler for en del af hjælpen. Holdningen hos ældre er, at ældre ikke skal købe sig til hjælp hos private, men at ældre, som har råd, selv bør være med til at betale for den praktiske hjælp, de får fra kommunen. Også de pårørende og aktørerne er positivt indstillet over for at lade ældre betale for en del af hjælpen enten gennem (indkomstafhængig) brugerbetaling eller gennem køb af tillægsydelser. Der er således overensstemmelse mellem holdningerne hos de ældre, de pårørende og aktørerne om, at ældre, som har råd, kan betale for hele eller

dele af den praktiske hjælp, de får fra kommunen. Undersøgelsen giver ikke noget bud på, hvad der er en acceptabel betaling eller en acceptabel indkomstgrænse for en sådan betaling.

Ældre udtrykker langt større forventninger til det offentlige ansvar, når det gælder andre ældre, end når det angår dem selv. Vi ser dette som udtryk for, at det er en udbredt holdning blandt mange ældre, at de først og fremmest vil klare sig selv, og om nødvendigt bede familien om at give en hånd eller betale sig fra at få hjælp. Om det skyldes stolthed eller ydmyghed, ved vi ikke. Men den nuværende ældregeneration kan i hvert fald ikke beskyldes for at have en »krævementalitet«. Dette underbygges af, at de, der vil »klare sig selv« på flere områder, har relativt gode ressourcer. Holdningen synes således at være, at ældre, som kan, også bør klare sig selv, mens det offentlige har ansvar for at hjælpe svage ældre, der ikke kan klare sig selv. Holdningen hos de pårørende synes heller ikke at underbygge påstanden om, at fremtidens ældre bliver mere krævende, i hvert fald ikke hvad angår gratis hjemmehjælp.

16

Der peges ofte på frivillige organisationer som en ressource, der kan trækkes på bl.a. i forhold til ældre, som har brug for hjælp eller føler sig ensomme. Hos de ældre selv er de frivillige organisationer næsten ikke-eksisterende, når det drejer sig om holdninger til ansvaret for at yde hjælp til ældre. Forklaringen kan være, at familie og venner kan man tillægge et ansvar, fordi de familiære og venskabelige relationer giver en vis sikkerhed for, at hjælpen bliver givet. Det offentlige (kommunen) har på en række felter et formelt ansvar, som de ældre kan holde sig til. Det kan derimod være vanskeligere for de ældre at identificere en ansvarsforpligtelse i forhold til frivillige organisationer.

Alt i alt peger undersøgelsen på, at der er ganske mange ressourcer i ældrebefolkningen. Når så mange siger, at det er det offentlige ansvar at hjælpe andre ældre, samtidig med at de selv vil løse problemerne uden offentlig hjælp, men ved køb af ydelser eller gennem netværket, hænger det nok sammen med, at de selv mener at være i besiddelse af de nødvendige ressourcer i modsætning til »ældre i almindelighed«. Det stigende antal ældre vil derfor næppe blive fulgt af markant øgede krav til offentlig hjælp. Der skal dog ikke herske tvivl om, at det er en udbredt holdning, at svage ældre med behov for hjælp ikke må svigtes, og at det offentlige har ansvaret for, at det ikke sker.

KONKLUSION

Hvor går grænsen mellem den enkeltes ansvar og det offentlige ansvar? Lidt forenklet kan spørgsmålet besvares som følger: Er der en ressource i husstanden i form af en ægtefælle, der kan træde til, så er det de ældres eget ansvar. Drejer det sig om ældre, som bor alene, er der en grænse mellem det offentlige ansvar og andres ansvar afhængig af arten af opgaver. Der er således en tydelig grænse mellem praktiske huslige opgaver og opgaver, som forudsætter et vist tillidsforhold. Således er det først og fremmest kommunens ansvar at tage sig af det huslige, mens familie og andet netværk i dette tilfælde spiller en ubetydelig rolle. Modsat er det først og fremmest familiens mv. ansvar at tage sig af mere tillidsfyldte opgaver, her er kommunen fortrængt til en andenplads. Når det drejer sig om »det sociale liv«, er kommunen helt udgrænset. Det er meget let at trække grænsen mellem de frivilliges ansvar, eget ansvar og andres ansvar, for de frivillige tillægges bogstaveligt talt ingen rolle.

Hvis kommunernes praksis skal være i overensstemmelse med befolkningens holdninger, skal de altså fortsat yde praktisk bistand til husholdningen og personlig pleje, når husstanden ikke selv kan klare opgaven. Man skal ikke være alt for skrap ved visitationen, men også visitere til hjælp, selv om ældre nok kan klare de huslige opgaver, men har meget besvær med dem. Til gengæld er brugerbetaling for dem, der har råd, i orden, men vi har intet bud på, hvilke beløb og indkomstgrænser der vil være acceptable.

Kommunerne har et entydigt ansvar for de svageste, et ansvar, som i nogle tilfælde rækker videre end at sørge for praktisk bistand og personlig pleje. ■

LITTERATUR

Colmorten E, Hansen EB, Pedersen S, Platz M, Rønnow B: Den ældre har brug for hjælp. Hvem bør træde til? AKF Forlaget 2003.

METODE

Undersøgelsen har omfattet tre typer af dataindsamling:

1. En survey i begyndelsen af 2002 blandt et tilfældigt udtræk af 1.287 76+-årige i otte kommuner.
2. Fokusgruppeinterview i foråret 2002 af pårørende til ældre i samme otte kommuner.
3. Fokusgruppeinterview i foråret 2002 med forskellige aktører på ældreområdet. Det drejer sig om kommunale beslutningstagere, overvejende ledende personale på det kommunale ældreområde samt personer fra frivillige organisationer eller interesseorganisationer, der beskæftiger sig med ældre i de otte kommuner.

Surveyen har afdækket ældres holdninger til, hvem der skal træde til i forskellige situationer. Der er i surveyen skelnet mellem *generelle* og *specifikke holdninger*.

Generelle holdninger er almene forestillingsbilleder. De er almindeligvis uanvendelige til at forudsige adfærd, fordi formuleringen ikke forudsætter, at holdningsbæreren indtænker sig selv som aktør. De er imidlertid interessante, fordi det er dem, der kommer til udtryk i bl.a. den offentlige debat.

Ved *specifikke holdninger* skal respondenter forestille sig selv som aktør. De udtrykker en potentiel handleparathed, fordi de forudsætter holdningsbæreren som potentiel aktør. I undersøgelsen er de ældre spurgt, hvad de selv vil gøre, hvis de i forskellige situationer får behov for hjælp.

Fokusgruppeinterviewene har afdækket holdninger hos henholdsvis pårørende og hos forskellige aktører på ældreområdet. Fokusgruppeinterview giver ikke mulighed for at angive repræsentativitet af bestemte holdninger, men giver en uddybende beskrivelse af de holdninger, der tilkendes, samt forklaring til og begrundelse for bestemte holdninger.